

Семенюк Ю.В.

Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ І БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Наведено поняття національної безпеки і гібридної війни, визначення механізму протидії загрозам національної безпеки в умовах гібридної війни як сукупності ефективних та якісних методів, спрямованих на формування комплексу дій для захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави. Проведено аналіз світового досвіду створення та застосування приватних військових компаній для виконання специфічних операцій, спрямованих на зміну світового політичного ландшафту. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти ведення війн четвертого покоління і основні принципи, на яких базується стратегія таких війн: асиметричності, маневреності, взаємодії, відсутність правил, хаосу, спеціалізації і прихованості. Зазначено, що головним чинником застосування приватних військових компаній є те, що державна влада різних країн може їх застосувати в обхід обмежень, які регулюються наявними механізмами контролю. Також перевага застосування приватних військових компаній полягає в тому, що повністю відсутнє незадоволення серед місцевого населення, де саме проводиться операція, тому що це не регулярні збройні сили іншої країни, а мультинаціональні компанії для охорони важливих об'єктів (суб'єктів). Ще один важливий аргумент на користь приватних військових компаній – те, що вони можуть перебувати у так званій «сліпій зоні юрисдикції» всіх держав та виконувати спеціальні (приховані) операції. Саме режим прихованості та змога вести латентну політику є цікавим для більшості держав, тому що законодавча база, яка регулює діяльність приватних військових компаній, не є доопрацьованою, що призводить до неможливості їх контролю. Окрім того, приватні військові компанії дають змогу реалізовувати професійні навички та вміння ветеранам та бійцям у законній спосіб, тим самим не спричиняючи виток компетентних кадрів за межі держави. Показано, що створення приватних військових компаній у нашій державі неминуче, тому що їх застосування є ефективним інструментом для виконання спеціальних (таємних) операцій, якщо необхідно обійти міжнародні законодавчі норми.

Ключові слова: національна безпека, гібридна війна, приватні військові компанії, підрозділи спеціального призначення, спеціальна операція, війна четвертого покоління, нетрадиційні засоби впливу.

Постановка проблеми. Нині є велике розмаїття визначень національної безпеки, їх автори мають власні думки і підходи з приводу трактування цього поняття [1, с. 42; 2, с. 5; 3, с. 1; 4, с. 67; 5, с. 23; 6, с. 3]. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. значно лаконічніше сформулював це поняття: «Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз».

Отже, механізм протидії загрозам національної безпеки в умовах гібридної війни – це сукупність ефективних та якісних методів, спрямованих на формування комплексу дій для захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства

і держави, який сприяє стійкому розвитку країни в умовах гібридної війни.

Усвідомлення ситуації на міжнародній арені, співвідношення власних і чужих інтересів та можливостей, виникнення універсальних засобів збройного протистояння розвинутих країн світу зумовлює розумну ініціативу та необхідність переосмислення існуючих форм та способів виконання спеціальних (прихованих, таємних) операцій.

Здійснено чимало досліджень, в яких розглянуто теоретичні й прикладні аспекти спеціальних операцій. Як правило, незвичайність спеціальних операцій, а часом їх незаконність вимагає прихованості [7, с. 322]. Спеціальні операції відбуваються не лише під час війни, але й у мирний час. Такі операції можуть виконуватися відкрито і приховано.

Приватні військові компанії (далі – ПВК) (Private Military Companies (PMCs)) донедавна вважалися неурядовими підрядниками, які надають професійні послуги охорони. Їхні завдання були переважно обмежені охороною важливих об'єктів, супроводом цінних вантажів чи захистом VIP-персон. Проте впродовж останніх десятиліть цей вид підприємницької діяльності вийшов на принципово новий рівень, демонструючи, що ПВК є ефективним підрозділом, який може виконувати нетипові операції і навіть скласти кістяк окупаційної армії. Інтерес до ПВК стає актуальним, коли є необхідність залучити зручний інструмент для виконання спеціальних операцій, що ідеально вписується в нинішню концепцію війн четвертого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «гібридна війна» запропонував відомий американський теоретик Ф. Хоффман, вказавши, що війни сучасної епохи характеризує процес гібридизації, в рамках якого змішуються традиційні форми війни, кібервійни, організованої злочинності, іррегулярних конфліктів, тероризму тощо. Держава, яка веде гібридну війну, укладає угоду з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці роблять те, що держава робити не може, адже зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції та Гаагської конвенції про умови ведення сухопутних війн. У геополітичному контексті «гібридна війна» узагальнює нове поняття, яке переважно застосовується у сфері операцій спеціальних сил, поєднує досвід жорстких протистоянь із загрозами міжнародній безпеці та боротьбу з тероризмом і екстремізмом державних і недержавних суб'єктів.

Останні події на міжнародній арені свідчать про те, що стратегії країн-агресорів перестали опиратися на воєнну силу, а її бойовий потенціал не впливає на досягнення стратегічних цілей. На арену міждержавних протистоянь виходить новий вид війни, в якому відсутнє поняття фронту та тилу. Афганістан, Ірак, Іран, Єгипет, Україна, Сирія – жоден конфлікт не проходить без участі ПВК. ПВК стали нині вагомим і ефективним інструментом впливу на міжнародні відносини.

За даними досліджень вчених та журналістів зі Сполучених Штатів Америки та країн Західної Європи, нині у світі налічується понад 1,5 млн співробітників ПВК, у 50 країнах світу працює кілька сотень ПВК різного профілю (компанії військових послуг, консалтингові компанії, логіс-

тичні компанії) [8, с. 96], багато з них входять до складу великих мирових корпорацій.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження міжнародного досвіду створення та застосування ПВК, розкриття особливого характеру операцій, які вони можуть виконувати для забезпечення національних інтересів і безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні війни частіше розглядають у рамках теорії та практики ведення війн четвертого покоління (The 4th Generation of Warfare), чи стратегії 4GW – як самостійний вплив на противника, націлений на його супротив. Мета стратегії 4GW – неофіційно вплинути на противника таким чином, щоб він був емоційно не спроможний протистояти, створити атмосферу загальної нестабільності, страху та невпевненості, відволікти увагу опонента. Основними принципами, на яких базується стратегія такої війни, є: принцип асиметричності, принцип маневреності, принцип взаємодії, принцип «партизанської війни», або «війни без правил», принцип хаосу, принцип спецпідготовки, принцип прихованості.

Які ж підрозділи можуть відповідати всім вищезазначеним принципам? Які підрозділи не будуть порушувати міжнародну законодавчу базу та можуть бути залучені до такої латентної політики?

ПВК та охоронні компанії – це приватні підприємницькі суб'єкти, які надають консалтингові та інші спеціалізовані послуги, що пов'язані із завданнями в умовах війни або конфліктів. Більшість фірм, які спеціалізуються на захисті персоналу та не беруть участь у бойових діях, називають себе приватними охоронними компаніями [9, с. 67]. За визначенням однієї з перших профільних міжнародних угод «Документ Монтре», це приватні підприємницькі суб'єкти, які надають військові і/або охоронні послуги незалежно від того, як вони самі себе характеризують. Військові та охоронні послуги включають, зокрема, озброєну охорону і захист людей та об'єктів, наприклад, транспортних колон, будівель та інших місць, техобслуговування та експлуатацію бойових комплексів, утримання під вартою в'язнів, консультування або підготовку місцевих військовослужбовців й охоронців [10].

Скорочення збройних сил у західних країнах, яке почалося після «холодної війни», дало додатковий імпульс для розвитку ПВК. Збройні сили ставали меншими, а задачі залишалися. Для виконання завдань, які раніше виконували кадрові

військові, вирішили залучати приватні фірми на умовах «військового аутсорсингу».

З початком 1990-х рр. ПВК стає респектабельним та дуже привабливим бізнесом. Досить активно ПВК починають працювати в Африці. 90 приватних фірм «забезпечують безпеку», 80 з яких вирішують завдання в Анголі, де охороняють западні нафтові та видобувні фірми. Війни в Афганістані та Іраку сприяли зростанню кількості компаній, які отримували контракти безпосередньо від міністерства та відомств США та Великобританії (Department of State, U.S. Agency for International Development, Department of Defence), підрозділів ООН (UNICEF, UNHCR, UNDP), Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization).

Правові засади діяльності ПВК створені національним законодавством незначної кількості країн [11, с. 124], зокрема США, Іраку, ПАР. У США на рівні міністерства оборони цієї країни прийнято порядок взаємодії військовослужбовців армії США та співробітників приватних військових компаній у зоні бойових дій (Настанова FM 100-21).

Нині всі держави, міжнародні та неурядові організації, гуманітарні агентства, агентства з підтримки, фізичні особи укладають договори з ПВК на отримання «військових» послуг. ПВК стають зручним інструментом для закордонних військових операцій. Діяльність ПВК часто пов'язана з тренуваннями місцевих сил безпеки у країнах, де тривають конфлікти.

Не будемо перераховувати всі відомі назви ПВК, які є за кордоном. Проведено велика кількість досліджень щодо діяльності іноземних ПВК та охоронних компаній. Зупинимося на тому, чому ж ПВК є актуальним та ефективним інструментом нині для відомчих спецслужб та які саме завдання можуть виконувати ПВК.

Головним чинником застосування ПВК є те, що державна влада різних країн може застосувати ПВК в обхід обмежень, які регулюють чинні механізми контролю. Наприклад, законодавча база обмежує чисельність військового персоналу за кордоном, а ПВК не входить до того числа, також їх можна включити до складу будь-якої операції як підрозділ, адаптований до виконання специфічних (спеціальних, тайних) функцій. У багатьох країнах ПВК не зобов'язані надавати інформацію щодо своєї діяльності або своєї статті прибутку. Їх працівники в основному виконують діяльність як фахівці з консалтингу, а не військовослужбовці.

Також перевага ПВК полягає в тому, що повністю відсутнє незадоволення серед насе-

лення місцевості, де саме проводиться операція, тому що це не регулярні збройні сили іншої країни, а мультинаціональні компанії для охорони важливих об'єктів (суб'єктів). Крім того, немає незадоволення власного населення, тому що не буде офіційних поранених та втрат серед збройних сил, державі не треба виплачувати рідним кошти за загибель їхнього родича.

Ще один важливий аргумент на користь ПВК – те, що вони можуть перебувати у так званій «сліпій зоні юрисдикції» всіх держав та виконувати спеціальні (приховані) операції. Саме режим прихованості та змога вести латентну політику цікавлять більшість держав. Законодавча база, яка регулює діяльність ПВК, не є доопрацьованою, особливо за кордоном, що призводить до неможливості їх контролювати. Конвенцію ООН про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців ратифікувало тільки 35 країн, і вона великою мірою непридатна для протидії новим викликам. Здебільшого в національному законодавстві окремих країн також немає ефективних механізмів притягнення найманців до відповідальності за їхні злочини. Тому заперечення будь-яких зв'язків ПВК із державою та національними і відомчими спецслужбами є вагомим аргументом для їх застосування.

ПВК надає змогу реалізовувати професійні навички та вміння ветеранам та бійцям у законній спосіб, тим самим не спричиняючи виток компетентних кадрів за межі держави. Окрім того, витрати на діяльність ПВК значно менші, ніж на армійські підрозділи. В основному тому, що ПВК хоч і працюють за наймом цивільних (ветеранів) фахівців, в яких заробітна плата більша ніж у військових фахівців, але вони не мають жодних обов'язків та гарантій соціального страхування від держави чи організації. Працівники ПВК мають вже необхідну освіту та навички, тому їх не потрібно навчати, а досить обмежитися курсами, які можна провести автономно. Крім того, міжнародна практика свідчить, що в багатьох країнах ПВК успішно функціонують та працевлаштовують людей, тим самим наповнюючи бюджет власної держави.

ПВК не треба створювати власні внутрішні служби безпеки та стежити за соціальним життям співробітників ПВК та їх дисциплінованістю. Більшість із них розуміють, що це специфічна робота і не всі замовники (фізичні чи юридичні особи) їхніх послуг бажають «світитися» у соціальних мережах. А в разі виявлення таких випадків буде накладено великі штрафні санкції

у валюті (або навіть припинення контракту), які не потрібні самим співробітникам компанії. До того ж нині імідж ПВК є легальним у визначених рамках закону.

Нині ПВК надають великий спектр послуг: пошук професіоналів для військових операцій; воєнізована охорона людей і об'єктів (наприклад посольств, енергетичних систем чи нафтопроводів); охорона транспортних колон; охорона гуманітарних місій; участь у миротворчих місіях (наприклад, під егідою ООН; розмінування; розвідка та оцінка безпекової ситуації в регіоні); техобслуговування та застосування складних бойових комплексів і техніки (наприклад, новітньої артилерії чи дронів); боротьба з піратством – супровід і захист суден, переговори з піратами; евакуація людей із гарячих точок; логістичне супроводження військ; надання аналітичних послуг; надання послуг військових перекладачів; контроль в'язниць; тренування сил місцевої поліції чи військових (наприклад, снайперів, рейнджерів); виконання функцій поліції там, де не діють правоохоронні органи; утримування під вартою та конвоювання затриманих чи в'язнів; тренування цивільних щодо дій в екстремальних умовах; повноцінна участь у бойових операціях – разом із кадровими частинами чи окремо. Список не вичерпний – йдеться взагалі про всі види «силової» діяльності, включаючи нетрадиційні засоби впливу [12, с. 82].

Не можна заперечувати, що світова практика підтверджує існування негативних сторін застосування ПВК. Проблема ПВК полягає, в першу чергу, в діяльності великих компаній (корпорацій), здатних впливати на політичну ситуацію та активно залучатися до безпосередніх бойових дій. Також є інша проблематика – «правовий вакуум ПВК», яка стосується статусу, обов'язків і прав службовців цих підприємств, оскільки такі нюанси залишаються не до кінця сформульованими і рідкісний співробітник їх розуміє. Наприклад, коли інструктор з артилерії або снайперу має право коригувати дії своїх підопічних на полі бою. З одного боку, це можна визначити як безпосередню участь у бойових діях, з іншого – це є лише перевіркою знань, умінь та навичок із боку інструктора приватної військової фірми, що надає консалтингові та освітні послуги.

Деякі фахівці та спеціалісти виділяють ще таку проблему: співробітники ПВК йдуть виконувати свої завдання за гроші, вони не присягають, бо в них немає Батьківщини. У нинішніх реаліях та в умовах виконання специфічних (нетипових, нестандартних, таємних) операцій це лише

позитивна сторона. Як приклад можна навести Французький легіон, який є частиною французької регулярної армії, але укомплектований майже повністю іноземцями. Створення легіону дало змогу знайти кількість військових, необхідну для колонізації Алжиру і водночас позбутися великої кількості злочинців, для яких служба в легіоні була шансом почати нове життя. А нині завдяки легіонерам Франція відстоює свої геополітичні інтереси в різних куточках світу, не проливаючи крові власних громадян.

У війнах четвертого покоління ПВК є найадаптованішим підрозділом у такому гібридному середовищі. Саме використання корпоративних солдат (в обхід військових протоколів та угод про припинення вогню) є неминучою реалією. Нині війна в нашій державі триває, Україна перехоплює ініціативу на фронті. Після цього одразу підписується чергове перемир'я і одразу в гру вступають ПВК РФ, котрі перехоплюють ініціативу на фронті, збивають літаки з десантниками тощо [13]. Тому користь, яку могли б мати спецслужби України від створення підконтрольних ПВК, очевидна хоча б у цьому напрямі.

Стає зрозуміло, що основним міжнародним досвідом є специфічна форма застосування ПВК. Створення підконтрольних подібних корпорацій притаманні всім країнам світу, які беруть участь у війнах та конфліктах, а їх таємна дипломатія не спроможна просувати національні інтереси без залучення таких компаній.

Світовий досвід вказує на те, що спектр використання ПВК у різних регіонах є доволі широким. Їм доручаються будівництво військової інфраструктури, охорона вантажів та дипломатичних установ, підготовка та навчання військових кадрів, впровадження військових технологій та виробництво зброї, здійснення розвідувальних або контррозвідувальних заходів, а також участь у бойових діях та контртерористичних операціях, здійснення окремих «специфічних» доручень, в яких держава не може офіційно бути задіяна.

Специфічні операції та доручення, нетрадиційні засоби впливу – це все теж практика використання ПВК для маскуванню повноцінної діяльності розвідувальних органів держав та цілком відповідає тому, що відбувається у Грузії, Україні, Судані та Сирії. Це ідеальна основа для того, щоб створювати істинний порядок підпорядкованими власними силами та уникати відповідальності за нетрадиційні засоби впливу проти миру та інші міжнародні злочини. В. Ковальчук у публікаціях стверджує, що ПВК – це дієвий інструмент як

у реаліях війни на сході України, так і в майбутній зовнішній політиці, де інтереси України не завжди збігатимуться з буквою законів міжнародного права [14].

Неоднозначність статусу ПВК дає змогу «обійти» міжнародне право, швидко розширювати географію своїх операцій (у тому числі і спеціальних), нарощувати вплив у регіоні нестабільності, бути присутнім спецслужбам у конфліктній зоні, надає достовірну розвідувальну інформацію. Саме тому держава має контролювати діяльність ПВК, надавати визначеним Законом України «Про розвідувальні органи України» органам державної влади достовірну розвідувальну інформацію та вживати спеціальних заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, воєнній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку, захисту та охорони державного кордону, що є основою для створення таких компаній.

З огляду на всі ці вищезазначені обставини та світовий досвід застосування ПВК необхідне переосмислення власних форм та способів вико-

нання специфічних операцій. Діяльність ПВК не бездоганна, має тонкощі та недоліки. Але все ж таки з професійної точки зору у цьому аспекті варто враховувати досвід американців, британців, китайців та ізраїльтян, які б навряд чи виділили великі кошти та зусилля на такі проекти. ПВК є досить дієвим інструментом для зміни світового політичного ландшафту, до того ж кооперативні воїни допомагають виконати спектр делікатних завдань, якщо необхідно обійти законодавчі аспекти.

Висновки. Враховуючи те, що світ змінюється та його війни теж, у нинішній війні четвертого покоління процес приватизації військових функцій неминучий, оскільки існування гібридних війн та конфліктів спричинятиме попит на військові послуги. З метою забезпечення національних інтересів і безпеки України, збільшення ефективності виконання спеціальних заходів РО нашої держави (проведення делікатних операцій особливого характеру) створення підконтрольних ПВК є неминучим, тому що вони є ефективним інструментом для виконання спеціальних (прихованих, таємних) операцій, якщо необхідно обійти міжнародні законодавчі норми.

Список літератури:

1. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Політологія. Наукові праці*. Вип. 143. Т. 155. С. 42–46.
2. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 256 с.
3. Кондратьев Я.Ю., Ліпкан В.А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : НАВСУ, 2003. 20 с.
4. Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия). *МЭ И МО*. 1992. № 10. С. 67–75.
5. Алешенков М.С., Родионов Б.Н. Секьюритология : монография. Москва : МГУЛ, 2008. 104 с.
6. The National Security Strategy of the United States of America. Washington, 2006. 54 p.
7. Куріло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності : навч. посібник. Миколаїв : Іліон, 2009. 591 с.
8. Сенченко Н.И. Наемники новой войны, или Частные военные компании. Серия «Четвертая мировая Латентна Война». Киев : КИТ, 2016. 224 с.
9. Коновалов И., Валецкий О. Эволюция частных военных компаний. Пушкино : Центр стратегических конъюнктуры, 2013. 128 с.
10. Документ Монтрьо. URL: <http://www.eda.admin.ch/etc/medialib/downloads/edazen/topics/intla/humlaw.Par.0063.File.tmp/Montreux%20Document> (дата звернення: 17.03.2020).
11. Невзоров І., Хотенець П. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.). Харків, 2017. 203 с.
12. Коновалов И.П. История современного наемничества. «Дикие гуси» и частные военные компании. Москва : Вече, 2017. 288 с.
13. Приватні військові компанії та політична криза в Україні. URL: <https://hvyly.net/analytcs/geopolitics/private-viyskovyi-kompaniyi-ta-politichna-kriza-v-ukrayini.html> (дата звернення: 24.03.2020).
14. Ковальчук В. Приватні військові компанії як інструмент зовнішньої політики. URL: <http://blog.plomin.club/private-military-companies-as-an-instrument-of-foreign-policy> (дата звернення: 16.03.2020).

**Semeniuk Yu.V. USE OF PRIVATE MILITARY COMPANIES
TO PROTECT NATIONAL INTERESTS AND STATE SECURITY**

The article provides definition of national security and hybrid war; defines mechanism of counteracting threats to national security during hybrid war as a combination of effective and high-quality methods creating set of measures to protect vital interests of personality, society and state. The global experience of building and using private military companies, which conduct special operations to change global political landscape, is analyzed. Theoretical and practical aspects of fourth-generation warfare and its essential foundations, such as asymmetry, maneuverability, interaction, absence of rules, chaos, special training and covert nature are analyzed. The article notes that main motivation behind the use of private military companies is the fact that these way governments of different states avoid limitations imposed by existing control mechanisms. Another advantage of using private military companies is that it can completely eliminate tensions among population living in the operation location by the fact that these are not regular armed forces of another state that protect critically important objects and individuals but multinational security companies. Another benefit of private military companies is that they can act in jurisdiction spots that are blind to all states and conduct special (covert) operations in those locations. These covert mode and latent policy capacity are of interest for majority of states because the legal framework for private military companies is underdeveloped which makes their control impossible. Additionally, private military companies provide opportunities for veterans and military to use their professional skills legally and prevent leak of trained professionals abroad. The article demonstrates that creation of private military companies in our country is inevitable as their use is an effective tool to conduct special (covert) operations when it is necessary to circumvent international laws.

Key words: national security, hybrid war, private military companies, special operation troops, special operation, fourth-generation warfare.